

El dibuix i l'expressió de la subjectivitat

Lliurament 5

Dibuix artístic II, Bloc 1. Departament d'Arts

Xavier Belanche Alonso

Curs 2016-2017

Aquests **continguts** han estat redactats i estructurats en el llenguatge de marques [Markdown](#), de John Gruber i exportats a $\LaTeX$, sistema originalment desenvolupat per Leslie Lamport i basat en el sistema $\TeX$ creat per Donald Knuth, gràcies a [Pandoc](#), la meravellosa navalla suïssa de la documentació de John MacFarlane.

Sobre **la tipografia** cal remarcar l'esplèndid treball de Robert Bringhurst, *The Elements of Typographic Style* que ha servit de gran ajuda i inspiració per a una millor decisió en l'elecció de la font que, en aquest text, ha estat escollida com a font del cos del text la fantàstica Bergamo Pro a 12pt i, en el cas de la portada, es combina amb l'Helvetica.

La **imatge de la portada** correspon a un detall d'una fotografia de Jackson Pollock en procés de creació.

Concepció, recerca, disseny, desenvolupament i publicació a càrrec de
Xavier Belanche Alonso

Barcelona, 31 d'agost de 2016

Advertiment de l'autor

Els continguts de la matèria de Dibuix Artístic estan extrets del llibre *El manual de dibujo* de Juan José Gómez Molina, Juan Bordes i, especialment, Lino Cabezas. L'autor creu que, en l'àmbit dels estudis artístics, hi ha un buit pel que fa al seu coneixement conceptual i, per tant, limitant-la generalment a un aprenentatge clarament instrumental. Amb la voluntat de corregir aquesta situació, l'autor ha trobat en el recorregut proposat per Lino Cabezas un punt de partida per a establir el que podria ser un *manual de dibuix* actual i crític amb molts dels tòpics que, fins al dia d'avui, han configurat i determinat el seu aprenentatge. Punt de partida per a definir uns continguts que, en la mesura del possible, es faran modificacions i ampliacions fins que cristal·litzin en una obra completament nova.

Índex de continguts

El dibuix i l'expressió de la subjectivitat

Tècniques d'expressió de la subjectivitat	6
Gargots	7
Calcomania sense objecte preconcebut	7
Cadàvers exquisits	9
Collage	10
Frottage	10
Grattage	11
Dripping, la representació de l'acció	11

El dibuix i l'expressió de la subjectivitat

En el marc del temps actual, el dibuix s'entén des de dues interpretacions. Una primera està associada al caràcter *preventiu* i *prospectiu*: el dibuix permet la ideació de l'obra final dins de la tradició de la representació. D'altra banda, el dibuix es mostra com l'empremta d'un gest físic i individual com a conseqüència de l'acció del traçat. En aquest sentit, envers un dibuix de caràcter conceptual, intel·lectual o sistemàtic, la segona accepció fa referència a un dibuix autobiogràfic i autogràfic.

Fig. 1: Fotografia de Jackson Pollock al seu taller en ple *action painting*. Font: [Caviar-Catwalks](#)

Aquesta consideració del dibuix com a expressió de la subjectivitat de l'individu va manifestar-se a través de les propostes de les primeres avantguardes del segle XX i que,

posteriorment, es van adoptar com a part substancial del currículum actual de l'educació artística, especialment a l'etapa dels infants.

Si recuperem el terme grec *graphidos* equivalent a la nostra paraula *dibuix* també ve a significar *escriptura*, mostrant que l'origen comú del dibuix i l'escriptura. No és casual que dibuix i escriptura comparteixen aspectes similars no només estètics (la disciplina de la *cal·ligrafia* que estudia la bellesa de l'escriptura) sinó també autogràfics. Per exemple, la signatura és un traç lliure i individual on es mostra l'acció del gest singular i intrasferible d'una persona difícil de reproduir; la disciplina de la *grafologia* cerca descobrir a través de l'escriptura la personalitat individual que emergeix en aquelles formes.

El valor del gest expressionista del dibuix va gaudir d'una enorme acceptació en els moviments artístics situa la capacitat expressiva de les persones en detriment del pensament racional i objectiu. La Bauhaus va estimular als estudiants que alliberessin les seves forces expressives i potencialment creatives a través de l'art amb la cerca d'una personalitat activa, espontània i sense barreres morals; es perseguia el coneixement de l'ésser humà a través de les emocions a més del pensament intel·lectual. Kandisky recull a la seva popular obra *De lo espiritual en el arte* que les “improvisacions” són

expressions principalment inconscients de fenòmens de caràcter intern

Les *action painting*, l'expressionisme americà, especialment de la figura de Jackson Pollock, el tachisme o les pintures gestuals subordinaran la voluntat formal a la voluntat expressiva. No és casual que Jackson Pollock digués que

quan estic al quadre no sóc conscient del que faig

en referència a l'acte mateix de pintar.

Tècniques d'expressió de la subjectivitat

En aquest marc conceptual de la manifestació de la subjectivitat, diferents tècniques van sorgir al llarg del segle XX amb motiu de facilitar l'expressió del que és irracional de l'ésser humà i que abraçaria els experiments didàctics de la Bauhaus a través de la figura de l'artista

i professor Johannes Itten fins a la tècnica del degoteig del pintor americà Jackson Pollock, sense oblidar-nos de la importància cabdal que va significar les diferents tècniques que van introduir els artistes associats al surrealisme com a instruments mecànics per reproduir els dictats del subconscient.

Gargots

Molts manuals de dibuix consideren els gargots com el principi del dibuix. Els gargots són la primera manifestació gràfica dels nadons i a través d'ells estimulen el sentit de la psicomotricitat. Aquests mateixos manuals contemporanis de dibuix conviden a fer exercicis de gargots (“jugar gràficament sense representar res en concret”), similar als exercicis de precalentament dels músics, amb la finalitat de trobar un punt de relaxació i concentració del cos, ment i mà del dibuixant.

Fig. 2: Exemple de gargot. Font: [Les Baldufes](#)

Calcomania sense objecte preconcebut

L'any 1936 apareix al número 8 de la revista *Minotaure* una nova tècnica de creació artística del pintor Óscar Domínguez anomenada *calcomania sense objecte preconcebut* o *calcomania del*

desig. Aquesta tècnica va ser rebuda amb un gran entusiasme per André Breton, poeta i líder del moviment surrealista, la va considerar un *descobriments excepcional* com a tècnica d'*automatisme absolut*. El mateix Breton la descriu de la següent manera:

Estendre per mitjà d'un pinzell gros guaix negre, més o menys diluït, sobre un full de paper blanc setinat que seguidament cal recobrir ràpidament amb un full similar sobre la qual s'exercirà, amb el revés de la mà, una pressió mitjana. Aixecar sense pressa per la seva vora superior aquest segon full en la manera en què es procedeix per la calcomania, replicant-la i aixecant de nou fins que estigui gairebé seca. El que tindrà davant seu no és més que el vell mur paranoic de da Vinci, però és un mur portat a la perfecció.

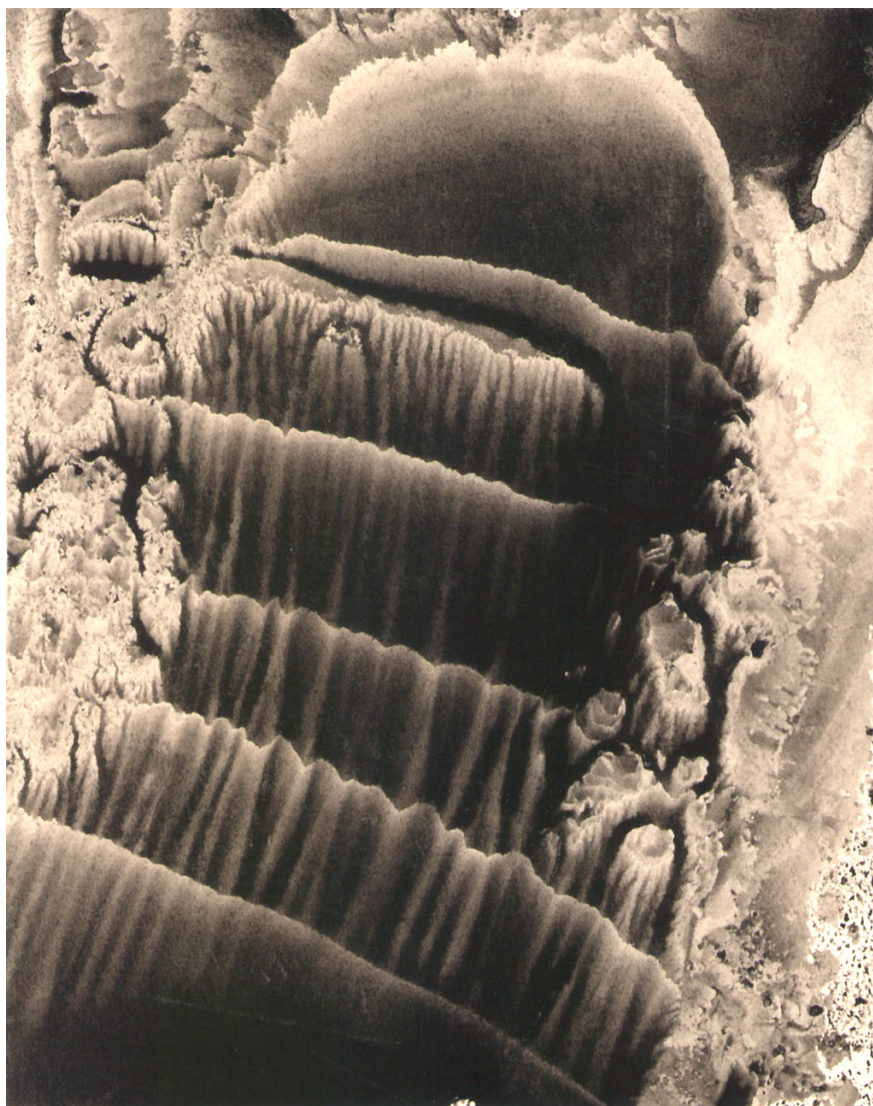

Fig. 3: Calcomania de José Corti (1895-1984). Font: [Gallery of Surrealism](#)

Abans que els surrealistes, diversos artistes van utilitzar la tècnica de doblegar una full de paper amb taques de tinta per obtenir imatges simètriques similars al test de Rorschach, famós test projectiu de taques de tinta que va idear el metge i psiquiatra Hermann Rorschach d'origen suís, després de llegir el text de Leonardo da Vinci sobre la capacitat evocadora d'imatges d'un vell mur.

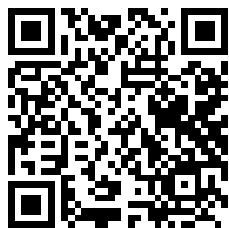
Els mètodes que inclouen l'atzar i l'accidental apareixen recollits en testimonis de molts creadors contemporanis. Joan Miró confessava que

El vague dibuix inicial servia de punt de partida. En una ocasió i per començar, vaig arribar a utilitzar melmelada de móres; vaig dibuixar després amb cura al voltant de les taques, fent d'elles el centre de la composició. En aquella època qualsevol cosa em servia de rampa de llançament.

Cadàvers exquisits

Els components del moviment Dadá van inventar l'any 1925 un joc de caràcter surrealista com a simple diversió denominat “cadàvers exquisit”. Consistia a doblegar vèries vegades un paper, escriure una frase en la part visible, tornar-lo a plegar per què no es veies escrit i perquè l'altra persona afegís una nova oració. I així fins a arribar al límit del paper. El procediment es va aplicar aviat al dibuix i al *collage*.

Aquestes pràctiques surrealistes coincideixen amb els postulats de Sigmund Freud, amb més o menys sinceritat. El resultat dels cadàvers exquisits pot comparar-se amb les visions dels sons, oferint combinacions i successos sorprenents. Tal com succeeix en els somnis o les malalties mentals, la fantasia inventa i gestiona els símbols, i la comprensió de l'obra exigeix una interpretació, sempre subjectiva, ja que la seva funció principal és la transmissió del que és inefable.

EXQUISITE CORPSES (Time Lapse Drawing)

Time lapse d'un dibuix el·laborat a partir de la tècnica del “cadàver exquisit”. Si no disposeu d'un lector QR aquí en teniu [l'adreça web](#).

Collage

Engaxar fragments de paper sobre un quadre que representin objectes en lloc de representar-los constitueix un dels procediments tècnics més importants de la història de l'art del segle XX. Els primers *collages* van aparèixer cap a 1911 a les obres de Picasso i Braque quan aquests enganxaven retalls de paper sobre els seus dibuixos. Els orígens del *collage* responia a una visió crítica de la representació. En paraules de Braque el fet d'utilitzar un objecte prefabricat s'incorpora una certesa en mig d'una obra on tot està figurat, representat o suggerit.

En poc temps la nova tècnica del *collage* va adquirir una autonomia expressiva al servei dels nous conceptes artístics de les primeres avantguardes. Les primeres experiències d'Archipenko mostren una clara inclinació a la recerca de nous materials que no s'havien emprat fins al moment en la creació d'obres d'art i que moviments posteriors recolliran el concepte i llibertat fins a portar-lo a extrems insospitats, com els *ready-mades* de Marcel Duchamp, que va definir com a *objecte usual elevat a la dignitat d'objecte artístic per la simple elecció de l'artista*.

Picasso Posse: Collage and Papier Collé

Veieu el següent vídeo del canal del Philadelphia Museum of Art on s'analitza dos treballs de Picasso i Juan Gris on el "collage" té un paper protagonista en la configuració de l'obra final. Si no disposeu d'un lector QR aquí en teniu [l'adreça web](#).

Frottage

El *frottage* és el nom que rep la tècnica en aplicar un full de paper a un objecte amb un cert relleu i fregant l'altra cara amb llapis o qualsevol altre instrument de dibuix. Segons el *Diccionari abreujat del Surrealisme*, és un

procediment descobert per Max Ernst, el 10 d'agost de 1925. El procediment del *frottage*, que només es basa en la intensificació de la irritabilitat de les facultats de l'espírit per mitjans tècnics apropiats, que excloïx tota construcció mental conscient i redueix al mínim el paper actiu de que fins ara s'anomena *autor*, es revetlla com l'autèntic equivalent de l'*escritura automàtica*.

Com altres tècniques de la mateixa època, els resultats obtinguts tenen el valor d'evocar l'aleatori i l'atzar, ingredients valorats (i reivindicats en segons quins casos) en una gran part de les pràctiques artístiques contemporànies.

Max Ernst i la tècnica del frottage

Veieu el següent vídeo documental on es mostra al pintor Max Ernst mostrant la tècnica del "frottage" en la creació de les seves obres. Si no disposeu d'un lector QR aquí en teniu [l'adreça web](#).

Grattage

El *grattage* (del francès que podria traduir-se en *rascar*) és una tècnica que consisteix en dibuix rasant un paper en blanc preparat amb una capa de pintura de color negre per obtenir uns traçats blancs en el paper, destacats sobre el negre de la preparació.

Com en el cas del *frottage*, s'atribueix a Max Ernst l'autoria del procediment i, per tant, estaria dins de la [llista de tècniques gràfiques del surrealisme](#) que han arribat fins avui en dia primer d'artistes com Joan Miró o Jean Dubuffet o fins al dia d'avui com el dibuixant de còmics [Thomas Ott](#), però sense el component conceptual d'atzar o contingent gràfic dels surrealistes.

Comickünstler Thomas Ott - Vorstellung von R.I.P.

Veieu el següent vídeo dedicat al treball de Thomas Ott on es mostra a partir del minut 0:35 el procés de dibuix del "grattage". Si no disposeu d'un lector QR aquí en teniu [l'adreça web](#).

Dripping, la representació de l'acció

Va ser justament Jackson Pollock qui va incorporar aquesta tècnica en el seu procediment creatiu a partir de 1947 i que posteriorment es va fer tan popular com la seva figura dins de la història de l'art del segle XX. El *Dripping*, degoteig (si és substantiu) o regalimar (l'acció de) en català, és en gran mesura una culminació dels diferents intents dels grups surrealistes europeus per aconseguir una tècnica que alliberés l'inconscient de la censura de la consciència i el pensament lògic. Jackson Pollock ho explica de la següent manera:

la meua pintura no sorgeix del cavallet [...] M'estimo més clavar el llenç a una paret dura o a terra. Necessito la resistència d'una superfície ferma.

Em sento més a prop, més part del quadre d'aquesta manera, ja que puc caminar al voltant, treballar des dels quatre costats i literalment estar *dins* del quadre [...]. Continuo allunyant-me dels instruments habituals del pintor com el cavallet, paleta, pinzells, etc. M'estimo pals, espàtules, ganivets i regalimar (*dripping*) pintura fluida o empastada en sorra, pols de vidre i altres matèries estranyes.

Aquesta voluntat de trencament amb la tradició pictòrica que exhibeix Pollock amb la seva tècnica revolucionària no estarà renyida amb el fet que, finalment, al final del procés hi ha un intent racional de controlar l'espai del quadre així com descartar aquells resultats que no satisfacen la mirada del pintor. El resultat ha de ser “familiar” o del contrari serà un embolic (*mess*), va dir Pollock.

Jackson Pollock 51

Veieu el següent vídeo documental on es mostra al pintor Jackson Pollock mostrant la tècnica del "dripping" en l'el·laboració d'una de les seves obres. Si no disposeu d'un lector QR aquí en teniu [l'adreça web](#).